

Socialinių tyrimų institutas
Saltoniškių 58, Vilnius
Tel.: 2758667

LIETUVOS NARYSTĖS ES POVEIKIS VISUOMENĖS STRUKTŪRAI

SOCIOLOGINIO TYRIMO REZULTATAI

Šis tyrimas buvo finansuotas Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarijos pagal Lietuvos integracijos į Europos Sąjungą poveikio tyrimų programą.

Tyrime išdėstytos nuostatos, teikiamos nuomonės bei rekomendacijos atspindi autorių požiūrį ir nebūtinai sutampa su Lietuvos Respublikos Vyriausybės pozicija

Vilnius

2004

TURINYS

1	TYRIMO	METODIKOS	3	
.	APRAŠYMAS.....			
2	PIRMINIS	REZULTATŲ	4	
.	APIBENDRINIMAS.....			
3	SUMINIAI		17	
.	DUOMENYS.....			
	.....			
4	PASISKIRSTYMO	LENTELĖS	SU	17
.	AMŽIUMI..... 7			
5	PASISKIRSTYMO	LENTELĖS	SU	32
.	PAJAMOMIS..... 9			
6	PRIEDAS:ANKETA.....			50
.	 7			
7	SUMMARY.....			
.	.....			

TYRIMO METODIKOS APRAŠYMAS

Tyrimo metodas: reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa.

Tyrimo laikas: 2004-11-13 – 2004-11-23.

Tiriamoji visuma: 18 m. ir vyresni gyventojai.

Atrankos būdas ir respondentų skaičius: daugiapakopė tikimybinė atranka. Respondentų atranka parengta taip, kad kiekvienas Lietuvos gyventojas turėtų vienodą tikimybę būti apklaustas. Respondentų skaičius $N = 1500$. Interviu atliekami respondentų butuose pagal specialią metodiką.

Paklaidos dydis: max. ± 3.1 proc., esant 95 procentų patikimumui.

Tyrimo atlikimo kontrolė: Didžioji dalis interviuotojų yra nuolatiniai darbuotojai ir yra apmokomi kiekvienam konkrečiam projektui. Tyrimo atlikimo kokybė tikrinama atliekant vidinius (tikrinama 100%: interviu skaičius, respondento atrinkimas interviu, anketos užpildymo pilnumas, ar interviuotojas laikėsi nurodyto apklausos maršruto ir interviu atlikimo procedūrų) ir

išorinius patikrinimus (tikrinama ne mažiau 10% interviu telefonu: ar interviuotojas buvo respondento namuose, respondento atrinkimas interviu, interviu trukmė, interviu turinys, interviu procedūrų laikymasis).

PIRMINIS REZULTATŲ APIBENDRINIMAS

Remiantis sociologinio tyrimo rezultatų suminių ir pasiskirstymo lentelių duomenimis, pirminis rezultatų apibendrinimas pateikiamas pagal skirsnius: požiūris į ES ir socialinis aktyvumas; gyvenimo stilius: kultūrinis kapitalas, elektroninė komunikacija; pagrindinės vertybinės nuostatos; galimos socialinės įtampos laukas: varguomenės bruožai ir požiūris į buvusius kriminalinius nusikaltėlius. Šiuo tyrimu užfiksavus Lietuvos visuomenės padėtį įstojimo į ES metais, pakartotiniais tyrimais bus galima nustatyti tolimesnių pokyčių pobūdį.

Požiūris į ES ir socialinis aktyvumas

Požiūrį į ES išreiškia atsakymai, ar balsavo už, ar prieš narystę ES. 4,9 proc. apklaustųjų prisipažįsta balsavę prieš narystę ES (referendume nepritarė narystei ES 8,93 proc. balsavusiųjų). Mažiausiai nusistačiusių prieš ES yra tarp jauniausių iki 20 metų (2,9 proc.), ir vyriausių, per 70 metų (3,7 proc.), žmonių. Santykinai dažniau ES narystei nepritaria neturtingiausi visuomenės nariai, kurių mėnesinės pajamos vienam šeimos nariui neviršija 100 litų.

Tie, kurie balsavo už narystę ES, dar nejaučia ypatingų pokyčių savo gyvenime. Pirmiausia jie tapatinasi su Lietuvos, savo

gyvenamos vietos visuomene, jos kultūra, o ne ES. Lietuvos gyventojų požiūris į ES yra gana palankus, nes tikimasi, kad narystė padės įveikti Lietuvos provincialumą, daugiau nei pusė respondentų pritaria, kad Lietuva yra Europos provincija, nors didžioji dauguma pripažįsta, kad Lietuva turi savitą kultūrą. Lietuvos gyventojai suvokia, kad kultūra turi rūpintis Lietuvos institucijos, tik 1,9 proc. mano, kad Lietuvos kultūros savitumo išsaugojimu turėtų rūpintis ES institucijos.

Lietuviai nėra aktyvūs visuomeninių organizacijų dalyviai. Tai rodo ir šio tyrimo duomenys, pagal kuriuos daugiau negu pusė respondentų, Lietuvos gyventojų nuo 18m. (62 proc.), pastaraisiais metais nepriklausė jokioms organizacijoms, jokiais formomis nedalyvavo jų veikloje. Kiek labiau išsiskiria gyventojų aktyvumas tik keliais atvejais: 4 proc. respondentų yra aukoję pinigus paramos/labdaros fondams, religinėms organizacijoms (9 proc.), dalyvavo pastarųjų organizacijų (3 proc.) ir neįgaliuosius žmones jungiančių organizacijų (3 proc.) veikloje, yra sporto klubų (3 proc.), gyventojų bendrijų (7 proc.) ir tėvų komitetų mokyklose (3 proc.), profesinių sąjungų (2 proc.), politinių partijų (2 proc.) nariai. Visose minėtose organizacijose daugiausia linkę dalyvauti 31-50 ir 60-70 metų gyventojai, turintys vidutines (400-700Lt vienam šeimos nariui) arba gana dideles pajamas (800Lt vienam šeimos nariui ir daugiau).

Vis dėlto lietuviai gana aktyviai siekia paveikti politiką kitais būdais, ne per nevyriausybinės organizacijas. Tiksliau, 87 proc. respondentų nurodė, jog per pastaruosius metus atliko vienokius arba kitokius veiksmus šioje srityje. Žinoma, pagrindinės Lietuvos gyventojų poveikio vykdomai politikai formos – balsavimas prezidento (nurodė 78 proc. respondentų) ir vietinės valdžios (nurodė 64 proc. respondentų) rinkimuose. Kitokios poveikio formos kur kas retesnės: pvz., tik vos po 20 proc. respondentų per pastaruosius metus tiesiogiai bendravo su politikais ir valstybės tarnautojais, vos 12 proc. lankėsi susirinkimuose, kuriuose buvo diskutuojamos vietos bendruomenės, bendrijos problemos, vos 9 proc. bendravo su teisėsaugos institucijomis bei žiniasklaidos atstovais (8 proc.), nevyriausybiniomis organizacijomis ir/arba interesų grupėmis (7 proc.). Dar rečiau respondentai minėjo tokias asmeninės iniciatyvos išraiškas kaip pirkimas/nepirkimas tam tikrų produktų dėl politikos, moralės ar aplinkosaugos motyvų (4 proc.), dėvėjimas ar užrašo/ženklų demonstravimas tos kampanijos, kuriai pritariama (3 proc.), peticijos pasirašymas (3 proc.), aktyvus dalyvavimas politinėje kampanijoje (3 proc.). Tačiau tokia veikla kaip dalyvavimas demonstracijoje, nesankcionuotame streike teko užsiimti tik vos 1 proc. respondentų. Apibendrinant reikia pažymėti, kad visgi dažniausiai poveikį viešajai politikai aukščiau

minėtomis formomis daro palyginti vyresnio amžiaus ir didesnes pajamas turintys gyventojai.

Mūsų tyrimo duomenys rodo, kad lietuviai nėra ypač tolerantiški, socialiai jautrūs. Ši teiginį pagrindžią tyrimo duomenys, pagal kuriuos daugiau negu pusė respondentų nenorėtų kaimynais turėti narkomanų (nurodė 90 proc. respondentų), piktnaudžiaujančių alkoholiu (79 proc.), čigonų (67 proc.), žmonių, užsiimančių prostitucija (65 proc.), nusikalstamos praeities žmonių (60 proc.), užsikrėtusių AIDS, seksualinių mažumų atstovų (nurodė po 55 proc. respondentų). Tuo tarpu kitataučių, kitokias religines pažiūras turinčių žmonių, daugiavaikių šeimų atžvilgiu dauguma respondentų buvo kur kas palankesni (nurodė tik iki 10 proc. respondentų).

67 proc. respondentų mano, kad ir dėstymas universitete, ir mokslinis darbas yra nei vyriška, nei moteriška veiklos sritis. Vis dėlto pastebima tendencija (kurią atskleisti tikėjomės): mokslinę veiklą didesnė dalis respondentų įvardijo kaip labiau pritinkančią vyrui (plg.: „vyriškas užsiėmimas“ teigė 14 proc. respondentų, „moteriškas“ – 3 proc.). Tuo tarpu dėstymas universitete kiek dažniau buvo laikomas labiau moteriai tinkama veikla (plg.: „vyriškas užsiėmimas“ teigė 10 proc., „moteriškas“ – 6 proc., t. y. dvigubai daugiau nei ankstesniuojų atveju respondentų). Įdomu tai, jog skirtingos amžiaus grupės nevienodai vertina šią veiklą:

dėstymą universitete moterišku užsiėmimu laiko daugiausiai 20 metų ir jaunesni respondentų (plg.: taip mano 20 proc. iki 20 metų respondentų ir tik 3 proc. 70 ir vyresnių respondentų); vyrišku užsiėmimu šią veiklą laiko daugiausia 21-30m. asmenys. Dažniau jaunesni negu vyresni respondentai yra linkę manyti, kad mokslinė veikla - moteriškas užsiėmimas, nors lygiai taip pat pastarieji dažniau negu kitos grupės mano, jog mokslinė veikla – vyriškas užsiėmimas. Remiantis tuo, jog ilgą laiką akademinė, ypač mokslinė veikla buvo traktuojama kaip išskirtinai vyrų dominavimo sfera, tikėtina, jog pastarieji nuomonių pasiskirstymai rodo požiūrio į akademinę/mokslinę veiklą kaitą.

Apibūdinsime įvairių apklaustųjų amžiaus grupių svarbiausius ypatumus pagal kai kuriuos socialinius visuomenės stratifikavimo rodiklius.

Iki 20 metų amžiaus grupėje nedirbančių ir nenorinčių dirbti nėra. 6 iš 10 jų visai neturi santaupų. Trys ketvirtadaliai jauniausiųjų neturi turto kapitalo. Tačiau šios amžiaus grupės žmonės dažniau teigia, kad namuose yra meno kūrinių, brangenybių, vertingų kolekcijų, protėvių nuotraukų ir portretų. Neturi žemės 7 iš 10, tačiau beveik trečdalis tėvai jos turi. Dažniausiai jauniausieji neturi miško. Jie dažniausiai neturi ir jokio nekilnojamojo turto. Jaunimas iki 20 metų amžiaus mėgsta bendrauti. Jie dažniausiai teigia, kad yra visuomeniški. Daugiau

kaip trečdalis laiko save tikrais miestiečiais. Beveik trečdalis mėgsta laisvai pagyventi. Pažymėtina, kad pagal dešimtbalę skalę net 7 proc. jauniausiųjų teigia (dvigubai ar net trigubai daugiau nei kitose amžiaus grupėse), kad jų santykiai su valdžia yra labai blogi. Daugiau jų nei kitose amžiaus grupėse (13 proc.) teigia, kad jų sveikata labai gera. Labai mažai išleidžia gydymui kiek mažiau kaip pusė šios grupės žmonių. Didžiausias procentas turinčių vidurinį išsimokslinimą yra šioje amžiaus grupėje. Daugiausiai jų dar mokosi (ne tik valstybinėse, bet ir privačiose mokyklose).

21-30m. amžiaus grupėje daugiausia dirbančių privačiame sektoriuje žmonių. Jų šeimose yra daugiau teistų. Kiek daugiau yra labai gerai uždirbančių. Jiems visai pakanka lėšų pragyvenimui. 2 proc. jų laiko save labai turtingais. Jie teigia, kad turi labai daug santaupų, turi labai didelį turtą (kapitalą). Dažniau negu kitų amžiaus grupių atstovai jie praleidžia atostogas kurorte užsienyje ar turistinėse kelionėse užsienyje. Kai kurie taip poilsiauja bent kartą per metus ar net dažniau. 7 iš 10 jų neturi žemės. Daugiau jų neturi ir miško, tačiau jo turi jų tėvai. Jaunimas labai mėgsta bendrauti. 8 proc. jų teigia, kad jų santykiai su valdžia yra labai geri. Aukščiausiajai klasei priskiria save keli procentai. Tai aktyviausi visuomenės nariai. Jie dažniau negu kitų amžiaus grupių nariai yra išrinkti į įvairaus lygio renkamuosius organus.

Didžiausias procentas šio jaunimo turi aukštąjį išsimokslinimą. Kas vienuoliktas jų mokėsi užsienyje.

31-40m. amžiaus grupėje daugiausiai yra nekvalifikuotų darbininkų. 31-40m. žmonių santykinai dažniau dirba vienu metu tiek privačioje, tiek valstybinėje įmonėje, ir kiek rečiau – tik privačioje. Keli iš jų teigia, kad uždirba labai gerai. Jie skelbiasi labai turtingais. Kiek dažniau jie turi nuosavo miško. Palyginti daug jų yra išrinkta į įvairaus lygio renkamuosius organus.

41-50m. amžiaus grupėje yra didžiausias tiek bedarbių, tiek dirbančiųjų skaičius. Daugiau jų negu kitose amžiaus grupėse dirba dviejose ir daugiau darbovietose. Didžiausias yra specialistų procentas. Tarp jų daugiausiai tiek vadovų, tiek kvalifikuotų darbininkų bei amatininkų. Palyginti daug jų vadovauja didelėms organizacijoms (100 darbuotojų ir daugiau). Didžiausias procentas yra teigiančių, kad turi daug valdžios. Tačiau jie pranašumą teikia valstybinėms įmonėms. Didžiausias procentas teistų yra šioje amžiaus grupėje. Keli nurodė, kad labai gerai uždirba, o visai nepakanka uždarbio kas devintam. 2 proc. nurodė, kad yra turtingi. Labai daug nekilnojamojo turto dažniausiai turi būtent šitos amžiaus grupės atstovai. Būtent jie priskiria save aukščiausiai visuomenės klasei. Šioje grupėje yra daugiau nenorinčių bendrauti. Daugiau yra ir neaktyvių žmonių.

51-60m. amžiaus grupėje yra palyginti daug vadovų, kurie vadovauja didelėms (100 ir daugiau darbuotojų) įmonėms. Kas dešimtam šios grupės atstovui visai nepakanka uždarbio. Visiškame skurde gyvena 2 proc. 1-3 ha žemės turi kas penktas 51-60m. žmogus. Tačiau šioje amžiaus grupėje yra ir labai daug turto turinčių žmonių.

61-70m. amžiaus grupėje yra palyginti daug vadovų, kurie vadovauja didelėms (100 ir daugiau darbuotojų) įmonėms. Šioje grupėje palyginti daug žmonių teigia, kad yra labai neturtingi. Palyginti daug yra priskiriančių save žemiausiajai klasei. Poilsį jie praleidžia sode. Tačiau yra turinčių daug žemės. Daug jų visai nedalyvauja politikoje, bet daugiau negu kitose amžiaus grupėse yra ir labai intensyviai dalyvaujančių. Palyginti daug žmonių teigia, kad yra labai įtakingi. Palyginti daug nurodo, kad šeimoje yra sunkiai sergančiųjų, kuriuos reikia slaugyti.

Vyresnių kaip 70 metų amžiaus grupėje didžiausia dalis teigia, kad neturi jokios valdžios. Labai skurdžiai gyvena 7 proc. Palyginti su kitomis amžiaus grupėmis, jiems dažniausiai nėra gražinta žemė, miškas. Kelis arus turi net kas penktas. Neturi galimybių poilsiauti trys ketvirtadaliai iš jų. Nėra poilsiaavę užsienyje 94 proc. Daugiausia jų teigė, kad nėra gerbiami, kad niekam nedaro įtakos. Kas trečias teigia, kad yra tikras kaimo gyventojas. Labai bloga sveikata skundžiasi 16 proc. Labai daug

išleidžia gydymui kas vienuoliktas vyriausiasis amžiumi žmogus. 13 proc. jų jau gyvena vieni. O jei dar kas nors gyvena kartu, tai net 83 proc. jų taip pat nebedirba. Savo sergančiam šeimos nariui (dažniausiai sutuoktiniui) gali samdyti slaugę tik 2 proc. Palyginti daug jų (4 proc.) yra partijos nariai, bet dažniausiai jau visai neaktyvūs. Daugiausia šioje amžiaus grupėje yra žmonių, turinčių žemiausią išsimokslinimą – pradinį ir dar mažesnę.

Apskritai net pradinė duomenų analizė leidžia išryškinti skirtingų amžiaus grupių ypatumus: iki 20 metų amžiaus grupėje vyrauja besimokantys, kuriems dar būdingos jaunatviškos orientacijos – siekis laisvai pagyventi; dalis jų teigia, kad jų santykiai su valdžia labai blogi; 21-30m. amžiaus grupės dalis – nauja demokratinei visuomenei būdinga generacija: aktyvūs (ir politiškai), užsienyje išsilavinę, turtingi, lojalūs valdžiai žmonės; 31-40m. grupė labiausiai poliarizuota: joje yra tiek nekvalifikuotų darbininkų, tiek labai turtingų žmonių; 41-50m. grupė pagal daugelį rodiklių yra viena iš svarbiausių visuomenėje: joje yra didžiausias specialistų procentas; dalis šios grupės atstovų teigia, kad turi daug valdžios (bet labiau valstybinėse įstaigose), priskiria save aukščiausiai visuomenės klasei, bet palyginti daug yra ir teistų, ir neturinčių darbo; 51-60m. grupė taip pat gana poliarizuota: joje yra ir labai turtingų, ir labai neturtingų žmonių; 61-70m. grupėje yra tiek visai nedalyvaujančių, tiek labai

intensyviai dalyvaujančių politikoje; vyriausiųjų amžiumi grupėje yra didžiausias procentas labai skurdžiai gyvenančių; daug jų turi problemų su savo ar sutuoktinių sveikata, su žemės ar miško gražinimu ir kitomis problemomis.

Šių ypatumų pagrindu galima apibūdinti tam tikras visuomenės stratifikavimosi tendencijas: įsitvirtinus Lietuvoje rinkos santykiams formuojasi nauja socialinė klasinė visuomenės struktūra: jaunimui būdingesnės demokratinės visuomenės charakteristikos; nors akivaizdu, kad visuomenė yra gana poliarizuota, tačiau įvairių amžiaus grupių poliarizavimosi laipsnis yra skirtingas; tyrimas leidžia nuneigti kai kuriuos žiniasklaidos ir kitų institucijų suformuotus stereotipus, pavyzdžiui, kad jaunimas (21-30 metų) nėra brandus.

Jau pirminės analizės išvados leidžia teigti, kad Lietuvos visuomenės stratifikavimosi tendencijų atskleidimas gali realiai pasitarnauti kryptingesnės socialinės politikos susiformavimui.

Gyvenimo stilius: kultūrinis kapitalas, elektroninė komunikacija

Lietuvos gyventojams nuo 18m. laisvalaikiu labiausiai būdingas pasyvus gyvenimo stilius. Populiariausi užsiėmimai laisvalaikiu – televizijos laidų žiūrėjimas, radijo klausymas, užsiėmimai namų ruoša, bendravimas su šeima, vaikais, spaudos skaitymas namuose, darbas sode, darže, susitikimai su draugais

giminėmis, televizijos serialų žiūrėjimas. Aktyvaus laisvalaikio leidimo būdai, susiję su meno vartojimu, santykinai mažiau patrauklūs Lietuvos gyventojams: 30 proc. nurodo, kad niekada neskaito knygų (64,5 proc. niekada neina į bibliotekas), 51 proc. niekada neina į koncertus, 65 proc. – į teatrus, 67 proc. niekada nesilanko muziejuose, 68 proc. – parodose, galerijose, 75 proc. niekada neina į kiną (daugelyje regionų labiausiai apleista kino sritis – iš viso nėra kino teatrų). Jaunesni gyventojai – iki 30m. - aktyvesni meno vartotojai: jų gyvenimo stiliui labiau būdingas nei kitiems koncertų, kino lankymas, jie dažniau skaito knygas; jiems priimtinesnės aktyvaus laisvalaikio formos – sportavimas, laiko leidimas miške grybaujant, uogaujant bei kavinių, barų lankymas, tačiau jie dažniau nei kitos amžiaus grupės pasyviai leidžia laiką prie kompiuterio, žaisdami žaidimus ir naršydami internete.

Trečdalis Lietuvos gyventojų turi sodybą ar jos dalį, 8,6 proc. turi namą, o 55,2 proc. – butą. Pusė apklaustųjų nurodė neturį automobilio, o 6,1 proc. turi kelis.

Pusė Lietuvos gyventojų nuo 18 metų yra sukūrę šeimas ir turi vaikų. Socialinė padėtis (kilmė) sėkmingam šeimos kūrimui nėra laikoma svarbiausiu dalyku. Siekiant išvengti stereotipinių atsakymų, klausimo formuluotėje buvo išvardyti buvimas geru žmogumi ir sveikata kaip savaimė suprantami bruožai. Jaunikiui ne žemesnė nei nuotakos socialinė padėtis ar kilmė, kaip sėkmės

kuriant šeimą laidas, buvo įvardytas antru dažniu, o nuotakai šis bruožas buvo įvardijamas rečiausiai. Vyresni žmonės socialinę padėtį vertina labiau nei jaunesni. Vyresni daugiau nei dvigubai dažniau šį bruožą laiko pirmu pagal svarbą kuriant šeimą. Vidutines pajamas turintys socialinę padėtį vertina labiau nei mažiausias ir didžiausias pajamas turintys respondentai.

Požiūrį į Lietuvos, Europos ir pasaulio kultūros santykį atspindi požiūris į dainininko sėkmę. Nors visais lygmenimis dažniausiai įvardijamas sėkmės laidas yra geras balsas, vyresni respondentai jį nurodo dažniau nei jauni, vidutines pajamas turintys dažniau nei turintys didesnes, pasaulinei sėmei jis įvardinamas dažniau nei europinei, o šiai dažniau nei sėkmei Lietuvoje. Skirtumas tarp balso reikšmės europinei sėkmei ir sėkmei Lietuvoje yra žymiai didesnis nei tarp reikšmės pasaulinei ir europinei sėkmei. Skirtingai įvardijamas sėkmės laidas rodo skirtingai suvokiamus Lietuvos, Europos ir pasaulio meno vertinimo kriterijus.

Internetas, kuris šiais laikais vertinamas kaip globali ir globalizuojanti žiniasklaidos rūšis, daugiau nei dviem trečdaliams respondentų nėra įdomus: mažiau nei trečdalis teigia, kad ieško arba ieškotų, jeigu turėtų galimybę, kokios nors informacijos internete. Net elektroninis susirašinėjimas nedomina daugiau nei pusės respondentų.

Remiantis tyrimo duomenimis galima teigti, jog Lietuva – dar labai mažai kompiuterizuotas kraštas, kadangi mažiau negu trečdalis respondentų naudojami internetu (30 proc.). Paprastai, internetu naudojami daugiau jaunesnio amžiaus žmonių ir pastebima tiesioginė vartojimo priklausomybė nuo pajamų: kuo didesnės pajamos tenka kiekvienam šeimos nariui, tuo didesnė tikimybė, kad internetu bus naudojama.

Kitas dalykas, į kurį gal būtų verta atkreipti dėmesį, - tarp besinaudojančių internetu daugiausiai yra dirbantys čia žmonių (darbe naudojami 17 proc.). Kiek mažiau respondentų naudojami internetu namuose (14 proc.). Apie galimybės naudotis internetu poreikį (ir palyginti žemą šio poreikio tenkinimo lygį) galima spręsti iš to, jog beveik dešimtadalis (9 proc.) respondentų naudojami šia technologija pas draugus. Kitur – mokymosi įstaigose, interneto kavinėse, bibliotekose - internetu naudojami dar mažesnė dalis apklausoje dalyvavusių Lietuvos gyventojų (atitinkamai, 7 proc., 6 proc., 6 proc.). Tuo tarpu mobiliojo ryšio paslaugos Lietuvoje yra žymiai plačiau paplitusios - 65 proc. respondentų šiomis paslaugomis naudojami.

Socializacijos ir informacijos požiūriu žurnalai respondentams yra reikšmingesni nei internetas. Tiek gyvenimiškus patarimus, tiek pasakojimus apie žmonių gyvenimą

ir įvykius žurnalų pasirinkimų kriterijais įvardijo daugiau nei trečdalis respondentų.

Pagrindinės vertybinės nuostatos

Daugelis (69 proc.) šeimą laiko svarbiausia veiklos sritimi. Antru dažniu (23 proc.) nurodomas pasirinktas darbas. Vidutinio amžiaus respondentai (40-60m.) darbą vertina labiau negu kitos amžiaus grupės. Darbą labiausiai vertina didesnes pajamas gaunantys respondentai.

Prašant respondentus suranguoti jiems pateiktas aštuonias vertybes pagal svarbą, pirmoje vietoje atsiduria sveikata (45,5 proc.), toliau seka vertybės šeimos gerovė (34,8 proc.), materialinė gerovė (15,1 proc.), išpūdžiai (1,5 proc.), naudingumas kitiems (1 proc.), draugystė (0,9 proc.), visuomenės pripažinimas (0,6 proc.), malonumai (0,4 proc.).

Sveikatą labiausiai vertina vyriausi respondentai (62 proc.) ir mažiausiai - jauniausi respondentai (34,3 proc.). Pastebima tendencija: kuo didesnės pajamos, tuo daugiau žmonių skiria sveikatai žemesnius rangus ($p < 0,002$). Sveikatą pirmoje vietoje dažniausia nurodo respondentai (50,4 proc.), gaunantys vidutines pajamas (301-700 Lt.), rečiau - gaunantys žemesnes (41,5 proc.) bei didžiausias (41,6 proc.) pajamas. Vyresnieji dažniau nurodo turį sveikatos problemų. Tarp jų mažiau rūkančių bei vartojančių alkoholi.

Šeimos gerovę labiau vertina respondentai, kurių pajamos mažesnės – kuo pajamos didesnės, tuo dažniau šeimos gerovei respondentai skiria paskutinius rangus. Materialinės gerovės vertybei pirmą rangą dažniausiai suteikia jauniausi respondentai (21,4 proc.), vyriausi respondentai - rečiausiai (10,8 proc.). Materialinę gerovę pirmu rangų dažniausiai (18,7 proc.) pažymi respondentai su mažiausiomis pajamomis (iki 200 litų). Kuo didesnės respondentų pajamos, tuo mažiau svarbos jie teikia materialinei gerovei ($p < 0,029$). Draugystei didesnę svarbą dažniau teikia jauniausi (50 proc.), o rečiau vyriausi (41 proc.) respondentai. Jauniausio amžiaus (32,9 proc.) respondentai, priešingai nei vyriausio (12,7 proc.), visuomenės pripažinimui skiria mažesnę svarbą. Naudingumas kitiems svarbesnis vyriausio amžiaus respondentams, kurie rečiau (17,1 proc.) šiai vertybei suteikia paskutinį rangą nei jauniausi (22,4 proc.). Išryškėja tendencija, jog jauniausio amžiaus respondentai pilną išpūdžių, aktyvų gyvenimą mano esant svarbiausia vertybe. Kuo didesnės pajamos, tuo svarbesni išpūdžiai ($p < 0,02$).

Galimos socialinės įtampos laukas: varguomenės bruožai ir požiūris į buvusius kriminalinius kalinius

Kiekvienoje visuomenėje formuojasi tam tikros marginalinės grupės. Joms priklausantys asmenys dėl įvairių priežasčių atsiduria

visuomenės gyvenimo pakraštyje, negali aktyviai dalyvauti šalies socialinėje ir kultūrinėje raidoje ir ilgainiui atmeta svarbiausias tos visuomenės vertybes. Socialinės atskirties procesai dažniausiai siejami su bedaryste, skurdo ir nusikalstamumo lygiu konkrečioje šalyje. Antra vertus, atskirties grupių plėtrą lemia ir pačių šalies piliečių požiūris į šiuos reiškinius.

Tyrimo duomenys rodo, kad respondentai dėl skurdo dažniausiai buvo linkę kaltinti visuomenėje įsišaknijusią neteisybę, pačią sistemą (36 proc.), taip pat likimą, kai žmogui tiesiog nesiseka (25 proc.). Daug rečiau akcentuotos objektyvios skurdo priežastys, susijusios su neišvengiamais jaunos valstybės raidos etapais (16 proc.), taip pat asmeninės skurstančių žmonių savybės, valios pastangų, darbštumo stoka (19 proc.). Tokias respondentų nuostatas labiausiai lėmė jų amžius: kuo vyresni apklausos dalyviai, tuo dažniau jie išskirdavo socialinę neteisybę kaip svarbiausią skurdo priežastį (40-46 proc., dvidešimtmečių ir trisdešimtmečių grupėje – tik 27-29 proc.). Visuomenėje egzistuojančią neteisybę taip pat dažniau pabrėždavo nedideles pajamas (301-400 Lt vienam šeimos nariui) gaunantys respondentai, turtingesnieji dažniau akcentavo skurdžių tinginystę ir girtuoklystę, o patys neturtingiausi (iki 200 Lt vienam asmeniui) – likimą. Taigi kritiškiausi visuomenės atžvilgiu ties riba atsidūrę apklaustieji: jie ne patys neturtingiausi, tačiau, matyt,

nesijaučia pasiekę bent vidutinį gyvenimo lygį. Tik šiek tiek daugiau nei pusė respondentų (55 proc.) manė, kad gyvena pakankamai gerai ir jokios paramos jiems nereikia. Antra vertus, tik 3 proc. apklaustųjų prisipažino esą visiškai skurdžiai, gyvenantys iš pašalpų. Likusioji gana didelė respondentų dalis nepareiškė savo nuomonės šiuo klausimu arba išreiškė tam tikrą nepasitenkinimą (labai retai susilaukia paramos, ji skirstoma neteisingai). Vyresnio amžiaus respondentai dažniau pažymėdavo, kad jų šeimos remtinos, tačiau vien iš pašalpų dažniausiai gyvena darbingo amžiaus žmonės (31-50 m.). Ši tendencija gali būti susijusi su bedarbystės ypatumais: būtent jaunesni respondentai dažniausiai nurodydavo, kad jų šeimose jau yra vienas ar keli bedarbiai, tik maždaug pusė apklaustų jaunų žmonių visai nesusidūrė su bedarbystės problema. Tyrimo duomenimis, ši problema vėl tampa aktuali 41-50 metų asmenims. Be abejo, ji susijusi ir su šeimos pajamomis: bedarbių buvo daugumoje mažas pajamas (iki 200 Lt vienam asmeniui) turinčių šeimų.

Didžioji dauguma apklaustųjų (**keturi penktadaliai**) mano, jog jie gyvena **vidutiniškai arba blogiau nei vidutiniškai**. Tik nedidelė dalis respondentų savo materialinę padėtį vertina kaip geresnę nei vidutinę. **14 proc.** apklaustųjų nurodo gyvenant **gana skurdžiai bei labai skurdžiai**. Iš bėdų, grėšiančių šaliai, dažniausiai minimas alkoholizmas, skurdas, nedarbas,

narkomanija, nusikalstamumas, korupcija. Šiek tiek rečiau minimos savižudybės, gimstamumo mažėjimas, autoavarijos. Apie įtaką savo aplinkai manoma, jog daugiau įtakos apklausiamieji daro savo artimiausiai aplinkai - šeimai, kaimynams arba draugams, šiek tiek darbo aplinkai, mažiausiai įtakos daro visuomenės gyvenimui.

Visuomenės požiūris į skurdžius, benamius, elgetas yra veiksnys, nors ne vienintelis, lemias vargingiausiųjų žmonių norą ir pastangas keisti savo padėtį. Plačiausiai paplitęs požiūris – skurstančiais žmonėmis turėtų daugiau rūpintis valstybė. Su juo sutinka 93 proc. žmonių, dažniau – neturtingi ir palyginti mažiau pasiturintys žmonės, kurių šeimos nariui tenka nuo mažiau kaip 100 iki 500 Lt per mėn. Nieką rečiau paplitęs požiūris (jam pritaria 89 proc. žmonių) akcentuoja pačių skurdžių pastangas kapstyti iš vargo. Šiam požiūriui dažniau pritaria tie, kurie turi daugiau išteklių – jėgų, perspektyvų, turto – atsispirti tikrovės negandoms. Tai vyrai (kanoninė vyriškumo samprata pabrėžia savarankiškumą), jaunesni – iki 40 m., turtingesni (gaunantys daugiau kaip 400 Lt vienam šeimos nariui per mėn.). Šie du požiūriai, nors asmeniškai niekuo neįpareigoja visuomenės narių, – patys palankiausi skurstantiems žmonėms.

Kiti trys požiūriai atspindi visuomenės norą atsiriboti nuo skurdo ir stipresnį ar silpnesnį priešišumą skurstantiems

žmonėms. Į neutralų atsiribojimą, pareikštą 61 proc. žmonių („skurdas – normalus visų šalių reiškinys“) ir visišką nusišalinimą, pareikštą 29 proc. žmonių („Skurdžiai, benamiai man nerūpi“) dažniau linkę turtingesni žmonės, kurių vienam šeimos nariui tenka daugiau kaip 500 Lt per mėn., ir jaunuoliai iki 30 m. Tam tikrą priešišumą vargingiausiems žmonėms reiškia ir 48 proc. apklaustųjų, kurie mano, kad valstybė, užuot pasirūpinusi normaliomis šeimomis, perdėtai globoja vaikatas ir elgetas. Tokį požiūrį dažniau reiškia 31-70 m. žmonės, patys auginantys vaikus ar vaikaičius ir jaučiančius socialinį neteisingumą.

Įvairialypį visuomenės požiūrį į skurdžius ir elgetas patikslina žmonių nuostata elgtis su jais tam tikru būdu. Penktadalis apklaustų žmonių turi aiškiai neigiamą nuostatą skurdžių atžvilgiu: 17 proc. jų vengia, 3 proc. „tiesiog nekenčia“. Veik pusės (48 proc.) apklaustųjų nuostata kompromisinė – nors vargšus ir šelpia, bet laikosi atstumo. 23 proc. žmonių nuostata altruistinė.

Skurdžius dažniau atjaučia moterys (empatiškesnės ir didesnės altruistės). Ši palanki nuostata su amžiumi stiprėja, o kompromisinė – silpsta. Tam tikrą elgesio nuostatos kitimą lemia pajamos. Mažėjant pajamoms nuo 1000 iki 201-300 Lt per mėn. šeimos nariui, palanki nuostata didėja nuo 13 iki 29 proc. Toliau

pajamoms mažėjant, atjauta silpsta. Tad per didelis skurdas ir turtas mažina palankią nuostatą.

Taigi dauguma apklaustų žmonių pritaria tam, kad skurdžiai – valstybės ir pačių skurdžių rūpestis, o daugiau kaip pusė žmonių nuo skurdo linkę atsiriboti. Penktadalis žmonių skurdžių atžvilgiu nusiteikę priešišškai, maždaug tiek pat – altruistiškai. Altruistinę nuostatą riboja ir didelis skurdas, ir turtas. Todėl kompromisinę kas antro apklausto žmogaus nuostatą reikėtų vertinti teigiamai – visuomenė visiškai neatstumia silpniausiųjų narių, nors neturi bent kiek stipresnio noro taisyti esamą padėtį, – ir tikėtis, kad toji nuostata nevirš nepakanta.

Tam tikrą įtampą visuomenėje kelia buvusių kalinių resocializacijos ir reintegracijos būtinybė. 5,6 proc. respondentų nurodė buvę teisti patys arba jų šeimos nariai. Neturintys vietos visuomenėje žmonės plečia užribio sluoksnį, vertybių sampratą, elgesį, gyvenseną priešina visuomenės normoms ir interesams. Iš užribio sugrįžti į visuomenę buvusiems kaliniams trukdo ne tik tai, kad suirę jų socialiniai ryšiai, dažnas neturi būsto, kvalifikuoto darbo įgūdžių, paklausios specialybės. Integruotis jiems trukdo ir tam tikros asmenybės savybės, ir neigiamas visuomenės požiūris, kuriuo apibendrinama nepriimtinos buvusių kriminalinių kalinių asmenybės savybės (būdo bruožai, intelekto, socialinio elgesio ypatumai ir kitos ydos), visuomenės sąmonėje neatsiejamoms nuo

kalėjimo sąvokos. Tyrime siekta nustatyti, kiek esamas visuomenės požiūris gali prisidėti prie buvusių kalinių reintegracijos sėkmės: kaip apskritai vertinama buvusių kalinių asmenybė, kokie nepriimtini asmenybės bruožai išskiriami.

Tyrimo duomenimis, daugiau kaip pusės apklaustų žmonių požiūris į buvusių kriminalinių kalinių asmenybę neigiamas: 24 proc. žmonių mano, kad šie turi tokių blogų bruožų, kurių niekaip nepakeisi, o 42 proc. apklaustųjų požiūris kiek švelnesnis – jie pripažįsta, kad tarp daugumos netikusio būdo kalinių esama ir išimčių. Pakančių buvusiems kaliniams žmonių mažiau: penktadalis mano, kad tik kai kurių kalinių būdas nepataisomas, bet daugumą sudaro paprasti, normalūs žmonės. Dešimtadalio (12 proc.) apklaustųjų nuomone, buvę kaliniai – visai tokie patys kaip ir kiti žmonės.

Buvusiems kaliniams nepakantesnės moterys: jos dažniau negu vyrai mano, kad kaliniai turi nepataisomų blogų bruožų (plg. 27 proc. moterų ir 21 proc. vyrų). Vyrai dažniau mano, kad dauguma kalinių (nors ne visi) – paprasti, niekuo neišsiskiriantys žmonės. Pakantumą kaliniams mažina gyvenimo patirtis, galbūt ir žmonių pažinimas – tuos veiksnius apibendrintai žymi amžiaus rodiklis: amžiui didėjant nuo 21 iki 70 ir daugiau m., vis daugiau (nuo 19 iki 31 proc.) žmonių mano, kad buvusių kalinių būdas nepataisomai blogas. Švelnesnė pakantumo nuostata (kai kurie turi

blogų bruožų, bet dauguma – paprasti žmonės) mažėja nuo 23 iki 14 proc. amžiui didėjant nuo 21 m. iki vyriausio. Palankiausiu požiūriu į buvusius kalinius išsiskiria itin neturtingi žmonės (šeimos nariui tenka 100-200 Lt per mėn.). Jie kur kas rečiau (tik 15 proc.) negu turtingesni mano, kad kaliniai turi blogų nepataisomų bruožų ir dažniau (19 proc.) – kad kaliniai yra tokie kaip visi kiti žmonės. Šių žmonių požiūris aiškintinas tuo, kad menkos pajamos lemia marginalinį statusą, ir visuomenės normas jie, kaip išstumti iš visuomenės, gali laikyti neprivalomomis. Todėl į pažeidusius tas normas asmenis žvelgia su didesne pakanta ir supratimu.

Sukonkretinsime, kokie būtent neigiami bruožai priskiriami buvusiems kaliniams. 83 proc. apklaustųjų nuomone, buvę kaliniai neapgalvoja savo elgesio pasekmių. Trys ketvirtadaliai žmonių nurodė nepasitikėjimą lemiančius bruožus (nesąžiningumą, atsakomybės jausmo nebuvimą) ir tokius, kurie apsunkina dalykinį ir buitinį bendravimą (buvę kaliniai esą pikti, kerštingi ir karštakošiai). Du trečdaliai apklaustų žmonių pripažino, kad buvę kaliniai savanaudžiai, tiek pat – kad girtuokliai ir narkomanai.

Nepalankus daugiau kaip pusės apklaustų žmonių požiūris į buvusius kriminalinius kalinius apsunkina šių reintegraciją į visuomenę. Palankesnę nuostatą jų atžvilgiu dažniau turi ne stipresnieji, turtingesnieji visuomenės nariai, galintys daugiau

prisidėti prie šių reintegracijos, o marginalinio statuso žmonės, kurių įtaka visuomenei menka. Kritiškiau buvusius kalinius vertina moterys, kadangi jaučia didesnę pavojų nukentėti, ir vyresni žmonės, turintys daugiau gyvenimo patirties ir mažiau galimybių apsiginti nuo įstatymų pažeidėjų.

Atskirties procesų plėtrą lemia kalinių ir jau atlikusių bausmę įkalinimo įstaigose asmenų padėtis. Šie žmonės sudaro nemažą skurstančiųjų grupę, kurios socialinę adaptaciją dar labiau komplikuoja visuomenės nepakantumas. Tyrimo duomenimis, kategoriškai prieš kalėjusius asmenis buvo nusiteikę maždaug penktadalis respondentų, tiek pat apklaustųjų su tuo nesusidūrė ir neturėjo jokios nuomonės, 8 proc. buvo abejingi. Iš esmės visas šias nuostatas galima laikyti negatyviomis. Kita pusė respondentų bausmę atlikusius žmones vertino palankiau: 6 proc. juos besąlygiškai užjautė, kas dešimtas ketino atsižvelgti į padaryto nusikaltimo pobūdį bei aplinkybes, o daugiau kaip trečdalis pripažino, kad svarbus tik teisto žmogaus elgesys laisvėje, pastangos keistis. Apklausos dalyvių požiūrį labiausiai lėmė jų amžius: kuo vyresni buvo respondentai, tuo labiau jie buvo linkę kategoriškai neigiamai vertinti kalėjusius asmenis. Žinoma, kad seni žmonės dažniausiai tampa nusikaltimų aukomis, o tuo tarpu nusikaltėliai vis jaunėja. Tokią realią situaciją gana tiksliai atspindi ir tyrimo rezultatai. Konstruktyviai palankus požiūris į bausmę

atlikusius žmones labiau būdingas didesnes pajamas gaunantiems (40-45 proc.), jauniems ir darbingo amžiaus respondentams, abejingumas – patiems jauniausiems ir skurdžiausiai gyvenantiems apklausos dalyviams.